

З вище викладеного можна зробити висновки, що в окреслений період нове партійне керівництво, визнавши вперше кризовий стан села, звернуло увагу на його потреби. Держава, починаючи з вересневого пленуму 1953 р. розпочала динамічний процес реформування аграрної сфери, хоча й не відмовилася від командно-адміністративних методів господарювання, зробивши все ж значні кроки у процесі децентралізації та мотивації праці колгоспів і селян. Це насамперед втілювалося у зміні відносин між державою та колгоспами, підвищенні закупівельних цін та заробітної плати й у інших формах підвищення матеріальної зацікавленості селян.

1. Лисак В.Ф. *Повсякденність українських селян в умовах радянської дійсності 1950–60-х рр.: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук.* – Донецьк, 2013.
2. Романюк І.М. *Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ ст.* – Вінниця, 2005.
3. Панченко П.П. *Аграрна історія України: Навч. пос.* – К., 2007.
4. *Історія українського селянства: Нариси в 2 т. / Редкол.: В. Смолій та ін.* – К., 2006.
5. *КПСС в резолюціях, рішеннях з'їздов, конференцій і пленумів ЦК.* – Т. 6. – М., 1971.
6. *Пленум Центрального Комітета Комунистической партії України 5–6 январа 1959 г. Стенографічний отчет.* – К., 1959.
7. Талан Є. *Колгоспи Української РСР в період завершення будівництва соціалізму (1951–1958 рр.).* – К., 1966.
8. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 24.
9. ЦДАВО. – Ф. 1. – Оп. 80. – Спр. 1298.

Bulakh T.D. *Attempts of the USSR agriculture optimization during the «thaw».* In the article the author attempted to analyze the main aspects of USSR Agriculture optimization in the day of so-called «thaw». Was traced the policy changes in agriculture compared with the previous period.

Key words: optimization, reform, promotion of labor collective farms, decentralization.

Т. О. Кулікова

СТАН МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ПІСЛЯ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАННЯ «УКРСІЛЬГОСПТЕХНІКА» (1961–1965 рр.)

У статті проаналізовано особливості матеріально-технічного забезпечення сільського господарства України в першій половині 1960-х рр.

Ключові слова: об'єднання «Укрсільгосптехніка», сільське господарство, матеріально-технічне забезпечення.

За сучасних умов пошуку в Україні оптимальної моделі соціально-економічного розвитку, важливе значення має раціональне використання як світового, так і вітчизняного досвіду вирішення народногосподарських проблем. У такому контексті цілком актуальним є звернення до об'єктивного наукового аналізу питань, пов'язаних із реформами в системі матеріального обслуговування сільського господарства УРСР на початку 1960-х рр. Насамперед, йдеться про забезпечення стабільного розвитку сільського господарства та швидке поліпшення стану задоволення нагальних соціально-побутових потреб людей. Актуальним є й аналіз стану матеріально-технічного обслуговування сільського господарства України після створення республіканського об'єднання «Укрсільгосптехніка». Новітні підходи до вивчення означеної проблеми містяться в ряді фундаментальних досліджень [1–4] і дисертаціях [5–6]. Однак вплив створення об'єднання «Укрсільгосптехніка» на стан матеріально-технічного

обслуговування сільського населення розкритий поки що поверхово. Відтак, метою цієї статті є аналіз окресленого питання.

Незважаючи на ряд позитивних здобутків, які отримало сільське господарство України в кінці 1950-х рр., внаслідок реорганізації МТС і передачі сільськогосподарської техніки колгоспам, у системі їх матеріально-технічного обслуговування залишалося багато невирішених проблем. Скажімо, система планового централізованого постачання сільському господарству товарів виробничого призначення, під час реорганізації МТС, не зазнала суттєвих змін. Тому матеріальні фонди запасних частин, виділені для республіки центральними органами влади, не відповідали реальним потребам села, але навіть ці обмежені фонди надходили далеко не в повному обсязі. В такій ситуації інтереси подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва вимагали вдосконалення системи постачання, ремонту техніки та механізації виробничих процесів [6, 14].

З метою покращення ситуації матеріально-технічного забезпечення сільського господарства УРСР і, відповідно до рішення січневого пленуму ЦК КПРС від 28 лютого 1961 р., ЦК КПУ і Рада міністрів УРСР прийняли постанову про створення Українського республіканського об'єднання Ради Міністрів УРСР «Укрсільгосптехніка». Йому підпорядковувалися всі організації управління «Головсільпостачу» і РТС, ремонтні заводи та інші підприємства, що здійснювали матеріально-технічне обслуговування і постачання сільського господарства. Діяльність новоствореного об'єднання була спрямована на подальше зростання технічної озброєності сільського господарства, зміцнення його технічної бази, підвищення рівня механізації, розвиток продуктивних сил на селі. Загалом у республіці створили 25 обласних і 571 районне об'єднання «Сільгосптехніка». За задумом авторів реформи, їхнє створення мало стати важливим заходом у справі вдосконалення, зміцнення ремонтної бази та поліпшення системи матеріально-технічного постачання сільського господарства [1, 153].

Уже впродовж 1961–1962 рр. підвищився рівень використання машинно-тракторного парку сільськогосподарських господарств. Так, механізованих робіт у 1962 р. виконано на 19,1 млн. га більше, ніж 1961 р., середньодобовий виробіток на трактор збільшився на 0,2 га пересічно по республіці й становив 4,1 га, а в Одеській, Дніпропетровській, Запорізькій обл. він досягнув 4,5 га. Покращилося і використання інших машин. Так, кожен кукурудзозбиральний комбайн у середньому зібрав кукурудзи з площі 108 га, що на 44 га більше, ніж 1961 р. Це дало можливість довести рівень механізації цих робіт до 74,5%. На бурякозбиральних комбайнах у цей час було вироблено по 72 га, або на 4 га більше, ніж 1961 р. [7, 23]. Зростанню цих показників сприяла і робота відділень «Укрсільгосптехніки», в майстернях якої за 1962 р. відремонтовано 10,6 тис. тракторів, 17,6 тис. тракторних і 48,5 тис. автомобільних, комбайнових двигунів, 23,4 тис. вантажних автомобілів, 25,1 тис. зернових і кукурудзозбиральних комбайнів, а також виконано багато інших робіт з технічного обслуговування машинно-тракторного парку [7, 24].

Зростання технічної оснащеності сільського господарства вимагало розширення діяльності об'єднань. Незважаючи на поліпшення якості обслуговування ними колгоспів і радгоспів, наявна ремонтна база не давала змоги об'єднанням виконувати всі завдання своєчасно, систематично проводити догляд за технікою, розширяти обсяг механізованих робіт. Це зумовило потребу в удосконаленні форм ремонту, догляду за технікою, розширенні ремонтної бази об'єднань

«Сільгосптехніки» [8, 35]. Так, ще в 1961 р. об'єднанням було організовано у 5 районних відділеннях (Немирівському Вінницької обл., Чебриківському Одеської, Буському Львівської, Більшовцівському Івано-Франківської та Скалатському Тернопільської) технічне обслуговування машин колгоспів і радгоспів силами і засобами відділень. Усього в цей рік 36 відділень об'єднання проводили своїми силами технічне обслуговування машин у 134 господарствах, з наявною кількістю в них 3173 трактори. Така форма організації технічного обслуговування отримала назву комплексного технічного обслуговування господарств [9, 7].

Після запровадження такого комплексного обслуговування господарств відділеннями «Укрсільгосптехніки», середній виробіток на умовний трактор у 1962 р., порівняно з попереднім роком, зріс на 8–12%, а витрати на технічний догляд і ремонт на вироблення 1 га умовної оранки зменшилися на 2–49%. Таким чином, можна говорити, що метод комплексного обслуговування виявився доволі ефективним і сприяв оптимізації використання технічних ресурсів колгоспів. Як показав досвід, у господарствах, узятих на комплексне технічне обслуговування, середньозмінний виробіток на 15-сильний трактор у 1963 р. зріс на 0,4 га, а витрати коштів знизилися у середньому на 4 коп., проти норм відраховань. Витрати пального, у розрахунку на гектар виконаних робіт, зменшилися на 0,35 кг, порівняно з 1962 р. Отже, ця форма мала ряд переваг, перед вибіркоvim обслуговуванням окремих видів техніки. Зокрема, ремонт проводився цілорічно, за заздалегідь складеним графіком, догляд здійснювався систематично, експлуатація була більш надійною. Комплексне обслуговування активізувало роботу спеціалістів «Укрсільгосптехніки», підвищило їхню відповідальність за стан машинно-тракторного парку, а колгоспів і радгоспів – за продуктивне його використання [10, 240–243].

Надаючи важливого значення подальшому зміцненню ремонтної бази у сільському господарстві, підвищенню якості ремонту техніки, механізації робіт, ЦК КПУ і Рада Міністрів УРСР 4 січня 1964 р. прийняли Постанову про спеціалізацію ремонтних підприємств об'єднання «Укрсільгосптехніка». Згідно з нею, передбачалося переведення майстерень районних об'єднань і відділень «Сільгосптехніка» на ремонт одногоспінних тракторів, комбайнів, сільськогосподарських машин і створення спеціалізованих майстерень з виготовлення нестандартного обладнання та ремонту машин для тваринницьких ферм. Постанова передбачала значне розширення будівництва ремонтних майстерень та реорганізацію існуючих [10, 15]. Впроваджувана спеціалізація ремонтних майстерень мала ряд переваг над попереднім методом ремонту, коли в одній майстерні ремонтували трактори, комбайни, сільськогосподарські машини різних типів. Це не сприяло підвищенню якості ремонту, кваліфікації ремонтних робітників, оскільки їм доводилося виконувати багато різних операцій. Ремонт часто затягувався, а його вартість зростала [10, 47].

Однак, незважаючи на загалом позитивні зміни в системі матеріально-технічного забезпечення сільського господарства України в першій половині 1960-х рр. слід відмітити, що ряд ключових проблем створення мережі об'єднань «Сільгосптехніка» так і не змогло вирішити. Зокрема серйозною проблемою залишалося забезпечення сільського господарства запасними частинами, паливо-мастильними матеріалами, мінеральними добривами, огрудохімікатами та іншою промисловою продукцією. Негативним явищем залишалося й незадовільне забезпечення машинно-тракторного парку запасними частинами, особливо за основ-

ною номенклатурою деталей [2, 85]. Більше того фонди за деякими деталями щороку зменшувалися. Наприклад, до трактора ДТ-54 рам у зборі було виділено у 1960 р. 3700 шт., 1961 р. – 2800, а 1962 р. – 600; валів заднього мосту в 1960 р. – 13000, а 1962 р. – 11100; ободів направляючого колеса у 1960 р. – 5600, а 1962 р. – 4200; тощо.

Таким чином, нестача у господарствах запасних частин, зумовлена невиконанням передбачених фондів показників постачання, значно ускладнювалася тим, що і ці фонди надавалися Україні далеко не повною мірою. Все це призводило до простоїв сільськогосподарської техніки, зривів термінів виконання робіт і зростання фінансових затрат, що лягали тягарем на бюджети колгоспів. Ряд відділень «Сільгосптехніки» не виявляв належної ініціативи щодо забезпечення господарств запасними частинами і ремонтними матеріалами, розподіляючи їх не за потребами наявного парку машин і плану ремонту, а забезпечуючи, в першу чергу, власні потреби [3, 147]. У зв'язку з цим, колгоспи вимушені були витратити значні кошти на закупівлю необхідних запасних частин, відряджаючи представників на заводи до інших районів, областей і навіть республік. Так, радгоспи Покровський і ім. Шевченка Старобельського р-ну, Луганської обл. лише за три квартали 1965 р. витратили на роз'їзди за запасними частинами 1742 крб. [11, 180].

Частим явищем стали помилки у розподілі запасних частин між господарствами. Наприклад, у Волинській обл., із отриманих «Укрсільгосптехнікою» 1965 р. 45 двигунів до автомобілів ГАЗ-51, колгоспам і радгоспам виділили 9, замість 26, передбачених парком машин, а з отриманих 93 передніх мостів – 23, замість 57. Іншою серйозною проблемою у сфері догляду та ремонту сільськогосподарської техніки залишалося незадовільне використання колгоспами наявних можливостей, серйозні недоліки у використанні, ремонті та витратанні коштів на утримання машинно-тракторного парку. Незадовільне використання техніки було зумовлене також тим, що інспектори з технічного нагляду погано виконували свої обов'язки. Зокрема були частими випадки, коли вони не займалися належним чином організацією високопродуктивного використання техніки, не аналізували роботу машинно-тракторного парку і не надавали потрібної допомоги колгоспам і радгоспам [12, 387].

Значні недоліки у процесі реформування системи матеріально-технічного обслуговування сільського господарства виявилися й за ціноутворення на послуги відділень «Укрсільгосптехніки» з ремонту машин і агрегатів. Після реорганізації МТС, РТС їхній ремонт проводили за фактичною його собівартістю, з врахуванням планових надходжень. 31 лютого 1961 р. Держпланом УРСР були введені оптові ціни на капітальний ремонт тракторів, автомобілів, комбайнів і двигунів (без базисних деталей) в такому розмірі: за трактор ДТ-54 – 700 крб., КДП-35 – 600, «Білорусь» – 450 тощо. При заміні базисних деталей, замовник мав сплачувати їх вартість, яка перевищувала оптову ціну [3, 156]. Втім, практика довела, що введення оптових цін не сприяло поліпшенню використання техніки та її зберігання. Фактично колгоспи втрачали мотивацію своєчасно проводити техогляди та добре зберігати техніку, адже навіть за незначного ремонту треба було сплачувати повну оптову ціну, визначену урядом. За таких обставин, ремонт сільськогосподарської техніки перетворювався на ще один з методів «викачування» коштів із колгоспів. З іншого боку, колгоспи, які неналежним чином експлуатували трактори і сільськогосподарські

машини, виявилися у досить вигідному становищі: в якому б стані трактор не надійшов до відділення «Укрсільгосптехніки», воно не мало права взяти більше за капітальний ремонт, ніж вартість за оптовою ціною, що зумовлювало істотні збитки об'єднання.

На початку 1960-х рр. негативний характер мала ще одна тенденція у сфері ремонту сільськогосподарської техніки: в республіці приріст капітального ремонту став значно випереджати приріст тракторного парку. Натомість обсяги поточного ремонту почали зменшуватися. Особливо кількість капітальних ремонтів тракторів зросла в 1961 р., коли були введені оптові ціни. Значне зростання капітальних ремонтів за 1961–1963 рр. можна пояснити тим, що у районних відділеннях «Укрсільгосптехніки» основним показником діяльності була кількість проведення ремонтних робіт. Тому вони були економічно зацікавлені в здійсненні якомога більшої кількості капітальних ремонтів. Особливо цюмов сприяло введення оптових цін на ремонт, коли відділення «Укрсільгосптехніки», заради власної вигоди, почали нехтувати витратами колгоспів на утримання техніки [5, 24]. Відтак, за певних позитивних змін щодо якості виконання польових робіт, експлуатації сільськогосподарської техніки, прорахунки у формуванні розрахунків між господарствами та об'єднанням «Сільгосптехніка» призвели до значних збитків народного господарства.

Таким чином, створення об'єднань «Сільгосптехніка» та впровадження комплексного технічного обслуговування дали змогу поліпшити технічний догляд сільськогосподарської техніки. Однак радянська влада в першій половині 1960-х рр. так і не змогла вирішити проблему незадовільного забезпечення машинно-тракторного парку запчастинами та недотримання міжремонтних строків роботи техніки. Крім того, непоодинокими стали випадки недбалоного ставлення працівників «Укрсільгосптехніки» до організації роботи техніки у колгоспах та її ремонту у власних майстернях, відсутність власних механізаторських кадрів, гонитва за показниками проведених ремонтних робіт тощо. Слід підкреслити, що більшість із цих проблем владою якраз і планувалося вирішити зі створенням «Сільгосптехніки». Тому можна стверджувати, що в першій половині 1960-х рр. діяльність республіканської мережі об'єднання «Укрсільгосптехніка» значною мірою не виконала покладених на неї завдань.

1. Вербицкая О. М. *Российское крестьянство: от Сталина к Хрущеву*. – М., 1992.
2. Романюк І.М. *Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. XX ст.* – Вінниця, 2005.
3. Завальнюк О., Рибак І. *Новітня аграрна історія України*. – Кам'янець-Подільський, 2004.
4. Панченко П., Шмарчук В. *Аграрна історія України: Навч. пос.* – К., 1996.
5. Зиза М.М. *Зміни виробничих відносин в українському селі (друга половина XX – початок XXI ст.): історичний аспект: Автореф. дис. ... канд. іст. наук.* – Луганськ, 2005.
6. Лубко І.М. *Спроби аграрних перетворень М. Хрущова та їх вплив на Українське село (1953–1964 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук.* – Донецьк, 2002.
7. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 5496.
8. *Ремонт машинно-тракторного парку в спеціалізованих мастерских «Сельхозтехника»*. – М., 1964.
9. Карпов В.М. *Вопросы внедрения комплексной механизации в сельское хозяйство и ее экономическая эффективность: Автореф. дисс. ... канд. экон. наук.* – М., 1964.
10. *Годин М.Ш. Ремонт машинно-тракторного парку в специализированных мастерских «Сельхозтехника»*. – М., 1964.

11. Зернова О.Г. *Колгоспи України в 60-ті рр. XX ст.* // *Український селянин*. – Черкаси, 2002. – Вип. 5.

12. Сукманюк О. *Фрагменти історії розвитку ремонтно-обслуговуючої бази сільського господарства* // *Наукові читання–2013: наук.-теор. зб.* – Житомир, 2013. – Т. 1.

Kulikova T.O. Condition of agricultural material and technical supply in Ukraine after organizing the units «Ukrsilhospteknika» (the 1961th–the 1965th). In the article peculiarities of agricultural material and technical supply in Ukraine in the first part of the 1960-s are analyzed.

Key words: agricultural technique units, agriculture, material and technique supply.

М. А. Заплетнюк

УКРАЇНСЬКЕ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО 1990-х рр. У КОНТЕКСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ВПЛИВІВ

Висвітлено основні чинники зовнішньополітичного впливу на формування громадянського суспільства в Україні 1990-х рр.

Ключові слова: громадянське суспільство, політична участь, політичне функціонування, зовнішня політика.

Відновлення Української державності після розпаду СРСР призвело до її включення у сферу дії глобалізаційних процесів і поступового втягування у боротьбу за реалізацію цивілізаційних та квазіцивілізаційних проектів, що втілювалися в життя за умов змін сфер впливу в Європі та на світовій арені. Формування нових центрів тяжіння у міжнародній політиці перепліталось із перерозподілом сфер впливу локального характеру. Явища глобалізації й інтернаціоналізації, виходячи за межі традиційних міждержавних відносин, зумовлювалися бізнес-інтересами гравців світового масштабу. Головною рушійною силою глобалізаційних процесів став великий бізнес, економічні інтереси якого вимагали розширення джерел постачання сировини та збільшення ринків збуту для товарів і послуг. Масштаби цих цілей вимагали «універсалізації» споживачів, яка б ґрунтувалася на спільності уявлень про корисність товарів і послуг. На тлі цих процесів вимальовувалося глобальне протистояння між ключовими економічними центрами. Попри це, протягом 1990-х рр. сформувалися і квазіцивілізаційні проекти, одини із яких був уособленим у планах керівництва Російської Федерації прагненням відновити статус наддержави. Проте, економічний рівень Росії не дозволяв втілювати у життя бізнес-проекти планетарного масштабу, але в розпорядженні російських можновладців залишався один із найбільших у світі збройних потенціалів та виховане у радянських традиціях суспільство, налаштоване на експансію, через переконання у ворожості до Росії провідних світових гравців, і насамперед США, що не лише спрощувало пошук «зовнішніх» ворогів, а й дозволяло на цій основі втілювати у життя мобілізаційні політичні технології.

В таких умовах Україна опинилася у сфері зовнішньополітичних інтересів, насамперед Російської Федерації (РФ), зацікавленої у формуванні проросійських настроїв в українському соціумі. Водночас відбувалася інтеграція України до світового та європейського економічного співтовариства, що зумовлювалося, передусім, перспективами реформування економічної діяльності, на основі новітніх досягнень науки і техніки. США, з позиції наддержави, шляхом впливу на міждержавні відносини в різних частинах світу, не лише пригнули зберегти панівний статус на світовій арені, а й забезпечити реалізацію власного цивілізаційного проекту. Таким чином, зовнішньополітичні впливи неминуче мали відповідний вплив на розви-